

Х. : Вид-во КП Друкарня № 13, 2008. – 248 с. : іл. **11.** Томин В. Т. Использование средств массовой информации в борьбе с преступностью : учеб. пособие / В. Т. Томин. – Горький : Горьк. высш. шк. МВД СССР, 1976. – 96 с. **12.** Макнамара Д. Секреты компьютерного шпионажа: тактика и контрмеры / Д. Макнамара ; пер с англ. ; под ред. С. М. Молявко. – М. : БИНОМ. Лаборатория знаний, 2004. – 536 с. **13.** Бирюлькин В. Г. Транснациональная криминальная среда – объект деятельности оперативных аппаратов : учеб. пособие / В. Г. Бирюлькин, В. В. Новиков, В. Л. Райков, С. В. Усенко ; МВД Российской Федерации, Волгоград. акад. – Волгоград, 2006. – 80 с. **14.** Халиков А. Н. Юридическое, техническое и информационно-аналитическое обеспечение оперативно-розыскной деятельности : учеб. пособие / А. Н. Халиков, Е. Н. Яковец, Н. И. Журавленко ; [под ред. А. Н. Халикова]. – М. : Юрлитинформ, 2010. – 472 с.

Приведен анализ использования новых, инновационных технологий в повышении эффективности деятельности оперативных подразделений МВД Украины в предупреждении преступности/

Use of new, innovative technologies to increase activity of operative divisions within the Ministry of Internal Affairs of Ukraine in the sphere of crime prevention is analyzed.

УДК 343.976

П. В. Мельник

ПРОФІЛАКТИКА НАРКОТИЗМУ ЯК УМОВА ПОПЕРЕДЖЕННЯ ПРОФЕСІЙНИХ РИЗИКІВ НА ВИРОБНИЦТВІ

Розглянуто кримінологічну профілактику наркотизму як умову виникнення суспільно небезпечних випадковостей на виробництві. Зазначено, що таке негативне явище, як наркоманія, негативно впливає на процес виробництва і зумовлює вчинення як правопорушень, так і злочинних діянь.

Під час різких змін економічного та політичного стану суспільства посилюються різноманітні негативні явища, до яких належить і наркотизм. Відповідно до статистичних даних, а також результатів соціологічних досліджень, поширення в Україні наркоманії і пов'язаної з нею злочинності набуло характеру епідемії.

У світі налічують понад 200 млн наркоманів. У країнах Європи на наркоманію хворі близько 16 млн осіб. В Україні за останні 5 років кількість осіб, що споживають наркотики, збільшилася в півтора раза. У 2003 р. на медичному обліку перебувало 119,9 тис. таких осіб, у 2009 р. – понад 178 тис., серед них майже 5 тис. – неповнолітні. Найбільш уражені наркоманією Дніпропетровська, Донецька, Луганська, Запорізька області, Крим і Київ [1].

На думку спеціалістів, реально на обліку перебуває лише 10–20 % загальної кількості осіб, що вживають наркотичні ре-

човини. Найближчими роками, за прогнозами, їх кількість неухильно зростатиме за рахунок тих, хто вживає психоактивні речовини, кількість хворих практично не зменшиться через низьку ефективність лікування – за даними статистики, від наркоманії виліковуються лише 5–8 % хворих.

Збільшення наркотизації населення спричинило зростання злочинності, пов'язаної з незаконним обігом наркотиків, з 63638 злочинів у 1997 р. до 57624 у 2009 р. За даними Міністерства внутрішніх справ України, за I півріччя 2010 р. зареєстровано 28645 наркозлочинів [2]. Слід також враховувати той факт, що офіційна статистика не відображає реальних масштабів поширення наркотизму в українському суспільстві у зв'язку зі значною латентністю цього явища.

Попередження злочинності являє складну систему ієрархічно пов'язаних дій, спрямованих на вирішення основних загальних і конкретних кримінологічних завдань. Перше з них – профілактичний вплив на динаміку, структуру, причини злочинності в цілому (соціальна профілактика). Друге – попередження видів і форм злочинної поведінки (кримінологічна профілактика). Третє завдання полягає у попередженні вчинення злочинів окремими особами (індивідуальна кримінологічна профілактика).

Важливо наголосити на тому, що попередження злочинності у виправно-трудових колоніях – один з основних напрямів боротьби зі злочинністю. Пояснюється це такими обставинами: по-перше, великою суспільною небезпечністю таких злочинів з урахуванням їхнього вчинення в концентрованому злочинному середовищі (у колонії); по-друге, великою небезпечністю самих засуджених для суспільства вже тому, що вони скоїли тяжкі злочини; по-третє, вчинення злочинів у місцях ув'язнення певною мірою знецінює надію на виправлення і перевиховання засуджених, які стали на шлях учинення злочинів навіть під час примусового виховного процесу; по-четверте, наявність рівня підвищеної антигромадської активності аналізованого злочинного середовища, чому є безліч пояснень, зокрема можна посилатися на ту ж концентрацію злочинців у колонії. В умовах відбування покарання у виправно-трудових колоніях об'єктивно великою є концентрація людей не тільки зі злочинним минулим, але і злочинним майбутнім. Такі об'єктивні обставини стають благодатним ґрунтом, на якому визріває суспільно небезпечна активність засуджених, а тому й активність злочинності в місцях ув'язнення.

Аналізуючи профілактику наркоманії в кримінально-виправних установах, доцільно коротко зупинитися на конкретних видах такої профілактичної діяльності. При розгляді цього

аспекту проблеми треба дотримуватися позиції, що за своїм змістом і тактикою профілактика наркотизму поділяється на два основні види: загальну й індивідуальну.

Загальна профілактика – це, насамперед, діяльність адміністрації виправно-трудових колоній та інших провідних суб'єктів профілактики з виявлення причин наркотизму і сприятливих для них умов щодо розроблення та здійснення заходів, спрямованих на усунення таких причин і умов. У цьому підході міститься вказівка і на об'єкт загальної профілактики наркотизму як виду діяльності суб'єктів профілактики з метою його уникнення. Об'єктом загальної профілактики є особи, які є прямими й непрямыми носіями наркотизму.

За своїм змістом процес здійснення загальної профілактики складається з трьох основних етапів. Перший – це виявлення причин наркотизму і сприятливих для них умов. Другий – розроблення загальнопрофілактичних заходів для усунення або нейтралізації чинників, що сприяють наркотизму і створюють криміногенні ситуації. Третій – реалізація загальнопрофілактичних заходів.

Для прикладу, у виправно-трудових колоніях до джерел інформації про причини наркотизму й умови, що сприяють їхньому функціонуванню, належать: дані обліку і звітності з усіх видів діяльності виправно-трудових колоній; матеріали службових розслідувань про вилучення предметів наркотизму в засуджених до ув'язнення; матеріали кримінальних справ про злочини, пов'язані з предметами наркотизму; рапорти та інші повідомлення посадових осіб; оперативно-розшукові дані; особисті спостереження працівників.

Для найбільш повного виявлення причин наркотизму й умов, які сприяють їхньому функціонуванню, адміністрація виправно-трудових колоній зобов'язана систематично і глибоко вивчати оперативну обстановку, що, перш за все, передбачає аналіз стану злочинності й режиму; аналіз виробничо-господарчої діяльності; оцінювання профілактично-виховної роботи із засудженими.

Загальнопрофілактичні заходи ґрунтуються на висновках і оцінках, отриманих у ході аналізу оперативної обстановки, і спрямовані на вирішення конкретних завдань, які з неї випливають, для досягнення основної мети профілактики – недопущення правопорушень та злочинів. До уваги, насамперед, береться оцінка можливості усунення тих або інших виявлених криміногенних чинників і необхідний для цього час, а також наявність сил і засобів, їх якісний стан. Крім того, кожний захід повинен бути чітко сформульований. При цьому не варто захоплюватися кількістю заходів. У плани роботи повинні вво-

дитися лише такі з них, які відповідають вимогам високої ефективності виконання, конкретності й економічної доцільності.

Після затвердження плану настає третій етап профілактики наркотизму – здійснення загальнопрофілактичних заходів, який передбачає реалізацію планів конкретними виконавцями.

Необхідно зауважити, що дуже негативне значення в боротьбі з наркотизмом має чинник організаційних недоглядів. Вивчений досвід роботи виправно-трудових колоній п'яти регіонів України дозволяє стверджувати, що поширенню наркотизму серед засуджених сприяють, насамперед, такі обставини: недоліки й недогляди в організації примусового лікування таких засуджених; відсутність надійної системи ізоляції даної категорії засуджених; недоліки й недогляди в організації системи попереджувально-виховної діяльності та розкритті злочинів, пов'язаних із наркотизмом.

Такі недогляди призводять до того, що навіть у виправно-трудових колоніях йде активний процес наркотизації засуджених. Як стверджують В. Т. Вербовий і Н. Є. Савельєв, близько 40 % наркоманів з числа обстежених рецидивістів заохотилися до наркотиків саме в місцях позбавлення волі. У ході проведення даного дослідження анкетування більше 30 % опитаних засуджених із числа наркоманів вказали на порівняно нескладний процес придбання в місцях ув'язнення снодійних і наркотичних засобів [3]. Отже, «складність виховного процесу потребує, щоб його цілеспрямована організація здійснювалася на основі єдиних принципів» [4, с. 236].

Аналіз роботи адміністрації виправно-трудових колоній з організації загальнопрофілактичних заходів у сфері наркотизму свідчить про наявність також інших негативних явищ. Переважно про наявність конкретних причин поширення наркотизму й сприятливих для них умов, адміністрація приділяє недостатньо уваги загальнопрофілактичним заходам щодо їхнього усунення. Зокрема відсутнє комплексне планування відповідних заходів. Крім того, до загальнопрофілактичної роботи залучається обмежена кількість суб'єктів. Це, як правило, працівники оперативного-режимного відділу, начальники загонів. І, нарешті, загальнопрофілактична робота не завжди має випереджальний, наступальний характер.

Розглядаючи проблему індивідуальної профілактики в цілому, О. М. Яковлев справедливо відзначав, що об'єктом індивідуальної профілактики є правопорушник із поведінкою з відхиленнями у широкому розумінні слова [5]. К. Є. Ігошев і В. С. Установ зауважували, що безпосереднім об'єктом індивідуальної профілактики виступають як конкретні правопорушники, так і безпосереднє навколишнє мікросередовище [6].

Проте можна стверджувати, що коли йдеться про індивідуальний профілактичний вплив, то в цьому випадку не можна відривати одне від одного – особистість і навколишнє середовище, хоча вихідною одиницею індивідуальної профілактики є, звичайно, особистість.

Підтримуючи наведені теоретичні погляди вчених-кримінологів, необхідно, проте, відзначити, що питання організації індивідуально-профілактичного впливу, зокрема стосовно засуджених, схильних до наркотизму, мають суттєву специфіку.

Вихідним є уявлення про те, що індивідуальна профілактика наркотизму має здійснюватися одночасно із загальною профілактикою і спиратися на систему її заходів. Але вона, на відміну від загальної профілактики, розрахована на проведення профілактичних заходів стосовно конкретних осіб, від яких, судячи з точно встановлених фактів їхньої поведінки, можна очікувати активного прагнення до вживання предметів наркотизму. Відомо, що індивідуальна профілактика передбачає діяльність працівників у місцях ув'язнення з виявлення і вивчення засуджених, які реально можуть вчинити злочин, і здійснення на них індивідуально-виховного впливу з метою виправлення, перевиховання. Підтримуючи, в принципі, цю позицію, необхідно, однак, зауважити, що організація індивідуально-профілактичного впливу на осіб, схильних до наркотизму, в умовах виправно-трудова колоній обумовлена чинником режиму ув'язнення і специфікою контингенту осіб, які відбувають покарання.

Тому основними напрямками індивідуальної профілактики наркотизму доцільно вважати:

- організацію систематичної роботи з виявлення й обліку засуджених, які вживають (схильних до вживання) предмети наркотизму, а також осіб, які чинять (схильних до вчинення) правопорушення (злочини), пов'язані з наркотизмом;

- проведення індивідуально-виховних, адміністративно-дисциплінарних, кримінально-правових і лікувальних заходів стосовно осіб, які перебувають на профілактичному обліку, з метою схилення їх до відмови від учинення протиправних дій, уживання предметів наркотизму, що буде сприяти соціальній і трудовій реабілітації таких засуджених.

Під час дослідження даної проблеми важливо врахувати, що ефективність індивідуальної профілактичної роботи з даною категорією осіб залежить від правильного визначення об'єкта профілактичного впливу. З цією метою всі працівники виправно-трудова колоній зобов'язані в повному обсязі знати і виявляти зв'язок протиправного механізму поширення наркотизму в даній установі. Профілактика не досягне мети, якщо поза

профілактичним і кримінально-правовим впливом залишиться більшість її ланок.

Міжнародна й національно-державна практика солідаризувалася в тому, що осіб, які споживають наркотики і токсичні (одурманюючі) засоби, доцільно поділяти на чотири основні групи:

а) група «відносного ризику», куди входять особи, які виявляють готовність до наркотизації (немедичного прийому наркотиків або токсичних засобів), а також нездоровий інтерес до вживання алкоголю;

б) група «підвищеного ризику» – це особи, які приступили до виявлення дії різних засобів наркотизму або їхніх грубих замінників на собі чи на інших особах;

в) група осіб, що зловживають наркотичними засобами, до якої входять ті, хто систематично вживає наркотики, токсичні речовини, а також алкоголь, але за відсутності сформованого, пов'язаного із залежністю захворювання;

г) група з наркотичною залежністю (наркомани, токсикомани, алкоголіки) [7, с. 4–5].

Наведена класифікація може бути взята на озброєння й ефективно використовуватися в процесі індивідуально-профілактичного впливу на осіб, схильних до наркотизму. При цьому важливо враховувати, що індивідуально-профілактичний вплив не може бути дійсно індивідуалізованим без глибокого вивчення, насамперед, особистісних рис профілактіваних [8].

Індивідуально-виховний вплив на осіб, схильних до наркотизму, надзвичайно ускладнений об'єктивно існуючим чинником залежності від наркотизму. Складність ситуації полягає в тому, що, з одного боку, суб'єкти профілактики прагнуть змінити поведінку осіб аналізованої категорії на краще, з іншого – позбавляють їх звичного задоволення з ейфоричним ефектом. Звичайно, вирішити таку суперечність дуже важко, це потребує додаткових зусиль і наркологічних, і психологічних служб.

У системі засобів попередження наркотизму і пов'язаної з ним злочинності у виправно-трудових колоніях одне з центральних місць завжди приділялося діяльності наркологічних служб (статті 76 і 77 Виправно-трудового кодексу України). Значущість наркологічних служб пояснюється тим, що наркологія вивчає не тільки клінічні проблеми наркотизму, але і його соціальні, кримінологічні і психологічні аспекти; зокрема розробляються комплексні методи, що поєднують як лікування захворювання, так і попередження станів наркотизму, а тому й злочинності. Лікувальна функція наркології за необхідності доповнює попереджувальну. Особливості контингенту осіб, що потребують наркологічної допомоги, в обов'язковому порядку

вимагають індивідуального підходу до них. Це важливо підкреслити і тому, що останнім часом стає все більш очевидним існування генетично детермінованих чинників, які визначають схильність людини до вживання алкоголю, наркотиків або токсичних речовин (особливо це очевидно на прикладі вже морально деградованих осіб, зокрема засуджених із наркотичною залежністю).

Крім того, винятково великою є роль наркологічних служб у підготовці до звільнення ув'язнених, коли ставиться завдання закріплення результатів лікування. Спеціально проведеним дослідженням підтверджено, що після звільнення з місць ув'язнення колишні засуджені в основному протягом перших місяців і років ніби перевіряють себе на «міцність» виправлення стосовно правової та антинаркотичної свідомості [9, с. 46; 10, с. 4].

Процес лікування від алкоголізму, наркоманії і токсикоманії слід належно забезпечити як матеріально, так і в організаційному плані. Крім того, наркологічна допомога повинна бути безперервною, наступальною й у цілому високоякісною. Проте матеріали даного дослідження підтверджують протилежне – практика свідчить про суттєві прогалини в організації і здійсненні наркологічного обслуговування в місцях ув'язнення. Так, усі опитані (проанкетовані) працівники медичних служб заявили про необхідність надання кваліфікованої медичної допомоги особам, схильним до наркотизму, ще в умовах перебування їх у слідчих ізоляторах. Вивчення цього питання показало, що таке лікування під час попереднього перебування засуджених під вартою взагалі не здійснюється.

У цілому ж проблема боротьби з наркотизмом в Україні продовжує ускладнюватися і загострюватися. Наркотизація населення – це проблема не тільки суто кримінологічна, вона набуває загальносуспільного значення для організації здорових умов праці та нормальної життєдіяльності.

Список літератури: 1. 26 червня – Міжнародний день боротьби з наркоманією: Управління охорони здоров'я виконкому Криворізької міської ради [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uoz.dp.ua/home/zahoditapodii/399-26-.html>. 2. Стан та структура злочинності в Україні (2010 – I півріччя) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mvs.gov.ua/mvs/control/main/uk/publish/article/374130>. 3. Вербовой В. Т. Некоторые вопросы предупреждения распространения наркомании в ИТУ / В. Т. Вербовой, Н. Е. Савельев // Уголовное наказание и проблемы его исполнения. – М., 1988. – С. 99. 4. Фицула М. М. Педагогика : посібник / М. М. Фицула. – К. : Академія, 2001. – 546 с. 5. Яковлев А. М. Социология преступности (криминология): Основы общей теории / А. М. Яковлев. – М. : Содействие новый век, 2001. – 239 с. 6. Игошев К. Е. Типология личности преступника и мотивация преступного поведения / К. Е. Игошев. – Горький : Изд-во ГВШ МВД СССР, 1974. – 168 с. 7. Сергеев А. Н. Организационные и тактические вопросы профилактики наркотизма : метод. рек. / А. Н. Сергеев,

А. А. Пovalкин, Н. С. Хруппа, Н. Г. Цейтлин ; под ред. В. К. Панкина. – М : ГУУР МВД СССР, 1988. – 88 с. **8.** Анисимов В. М. Организация исправительно-трудовыми учреждениями борьбы с наркоманией / В. М. Анисимов, Н. П. Барабанов, М. Б. Метелкин. – М., 1990. – С. 31. **9.** Солопанов Ю. В. Рецидив и рецидивисты / Ю. В. Солопанов, В. Е. Квашиc. – М. : Изд-во ВНИИ МВД СССР, 1971. – 84 с. **10.** Михлин А. С. Подготовка к освобождению лишенных свободы и закрепление результатов их исправления / А. С. Михлин, В. И. Гуськов. – М. : ВНИИ МВД СССР, 1972. – 152 с.

Надійшла до редколегії 05.01.2011

Рассмотрена криминологическая профилактика наркотизма как условие возникновения общественно опасных случайностей на производстве. Отмечено, что такое негативное явление, как наркомания, негативно влияет на процесс производства и предопределяет совершение как правонарушений, так и преступных деяний.

Criminology prevention of drugs as a condition of public dangerous chances origin at a factory is observed. It is marked that such a negative phenomenon as drug addiction negatively influences on the process of production and predetermines offences and crimes commitment.

УДК 343.713

І. О. Крепаков

ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРОФІЛАКТИКИ ВИМАГАНЬ

Визначено проблеми законодавчого регулювання оперативно-розшукової діяльності, які не дозволяють у повному обсязі реалізувати теоретичні розробки щодо профілактики та попередження вимагання.

Сьогодні теоретичні та нормативні положення щодо здійснення профілактики та попередження злочинів, зокрема і вимагання, оперативними підрозділами ОВС України на практиці залишаються вкрай нереалізованими. Однією з причин цього явища є недосконалість чинного законодавства. Враховуючи цей чинник, ми вирішили більш докладно розглянути дану проблему, оскільки вона була та залишається актуальною і для теорії ОРД, і для практики.

Аналіз та узагальнення певних даних дозволив виявити існуючі у практичній діяльності оперативних підрозділів ОВС України проблеми суто правового характеру, які не дозволяють у повному обсязі реалізувати теоретичні розробки щодо профілактики та попередження вимагання. До таких проблем належать наступні.

1. Незважаючи на те, що попередження та припинення злочинів є завданням та обов'язком підрозділів, які здійснюють

© Крепаков І. О., 2011